

KIBERMAKONDA DIN: MISSIONERLIK VA PROZELITIZMNING IJTIMOYIY-SIYOSIY XAVFI

Tursunov Uktam Saypullayevich

Email-utursunov089@gmail.com

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası

Muzrobova Muxlisa Sobirovna

Email-muzrobovamuxlisa2024@gmail.com

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Tibbiyot fakulteti talabasi

Annotatsiya.

Ushbu maqolada kibermakonda diniy axborot tarqalishi, missionerlik va prozelitizmning yangi raqamli shakllari hamda ularning jamiyat barqarorligi, yoshlar dunyoqarashi, konfessiyalararo totuvlik va milliy xavfsizlikka ta'siri tahlil qilinadi. Bugungi globallashuv davrida din va internet o'rtasidagi bog'liqlik kuchayib, diniy bilim olish, ma'naviy muloqot, fatvo va diniy savollarga javob topish jarayoni ko'p hollarda ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar, videoplatformalar va bloglar orqali amalga oshmoqda. O'zbekistonda internetdan foydalanish ko'lami juda tez kengaymoqda: DataReportal ma'lumotiga ko'ra, 2025-yil boshida mamlakatda 32,7 million internet foydalanuvchisi mavjud bo'lib, internet penetratsiyasi 89 foizni tashkil qilgan. 2025-yil yanvar-avgust holatida esa rasmiy statistika internetdan foydalanuvchilar ulushi 94,2 foizga yetganini qayd etgan. Bu ko'rsatkichlar diniy-ma'rifiy axborotning ham tobora ko'proq raqamli makonga ko'chayotganini anglatadi.

Shu bilan birga, kibermakon diniy erkinlikni kengaytirish bilan bir qatorda, yashirin targ'ibot, psixologik ta'sir, algoritmik manipulyatsiya, yolg'on diniy ma'lumotlar, soxta ulamolar, noqonuniy diniy guruhlariga jalb qilish va jamiyatda mafkuraviy bo'linish hosil qilish xavfini ham kuchaytiradi. Maqolada missionerlik va prozelitizm oddiy diniy suhbat yoki e'tiqod erkinligidan farqlanib, ular majburlash, aldash, moddiy rag'bat, hissiy bosim yoki siyosiy maqsadga yo'naltirilgan ta'sir shaklida namoyon bo'lganda ijtimoiy-siyosiy xavfga aylanishi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: kibermakon, din, missionerlik, prozelitizm, vijdon erkinligi, diniy bag'rikenglik, axborot xavfsizligi, yoshlar, algoritmik targ'ibot, ijtimoiy-siyosiy xavf.

Kirish.

XXI asrda diniy hayot faqat an'anaviy diniy muassasalar, ibodatxonalar yoki mahalla doirasida emas, balki internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali ham shakllanmoqda. Ilgari diniy bilim olish uchun inson ustoz, madrasa, diniy kitob yoki mahalliy diniy muassasalarga murojaat qilgan bo'lsa, bugun Telegram kanallari, YouTube ma'ruzalari, TikTok videolari, Facebook guruhlari, Instagram sahifalari va turli onlayn forumlar asosiy axborot manbalaridan biriga aylandi. Bu jarayon bir tomondan diniy savodxonlikni oshirish, e'tiqodiy savollarga tez javob olish, turli madaniyat va dinlar haqida bilimga ega bo'lish imkonini beradi. Ikkinchi tomondan esa diniy mavzudagi nazoratsiz kontent, chala ilm, keskin da'vat, noto'g'ri tarjima, siyosilashtirilgan diniy shiorlar va manipulyativ targ'ibotlar uchun qulay muhit yaratadi.

Missionerlik odatda muayyan din yoki konfessiya vakillarining boshqa guruh vakillarini o'z e'tiqodiga jalb etishga qaratilgan faoliyati sifatida tushuniladi. Prozelitizm esa yanada torroq ma'noda, bir din yoki konfessiyaga mansub shaxsni boshqa din yoki konfessiyaga o'tkazishga qaratilgan faoliyatni bildiradi. Ilmiy yondashuvda bu tushunchalarni oddiy diniy muloqotdan farqlash zarur. Chunki har bir insonning e'tiqod qilish, e'tiqod qilmaslik yoki o'z qarashini o'zgartirish huquqi mavjud. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 18-moddasida fikr, vijdon va din erkinligi, shu jumladan e'tiqodni o'zgartirish huquqi belgilangan (un.org). Demak, ilmiy tahlilda masala dinni taqiqlash yoki diniy muloqotni cheklash emas, balki diniy erkinlik

niqobi ostida amalga oshiriladigan majburlovchi, aldovchi, siyosiy yoki mafkuraviy ta'sirlarni aniqlashdan iborat.

O'zbekiston Respublikasining "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi qonunida vijdon erkinligini ta'minlash, diniy tashkilotlar faoliyatini tartibga solish va konfessiyalar tinch-totuvligini saqlash muhim vazifa sifatida belgilangan; qonunda missionerlik va prozelitizmga yo'l qo'yilmasligi qayd etilgan (lex.uz). Bu norma jamiyatda diniy adovat, konfessiyalararo raqobat, e'tiqodiy bosim va ijtimoiy ajralishlarning oldini olishga qaratilgan. Ayniqsa O'zbekiston kabi ko'p millatli va ko'p konfessiyali jamiyatda diniy totuvlik faqat ma'naviy qadriyat emas, balki siyosiy barqarorlikning ham muhim omilidir.

Tadqiqotning maqsadi.

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi kibermakonda missionerlik va prozelitizmning ijtimoiy-siyosiy xavfini tahlil qilish, ularning zamonaviy raqamli shakllarini aniqlash, yoshlar va keng jamoatchilik ongiga ta'sir mexanizmlarini yoritish hamda profilaktik choralarni asoslashdan iborat.

Materiallar va metodlar.

Maqolada sifat tahliliga asoslangan ilmiy-uslubiy yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot materiali sifatida milliy qonunchilik, xalqaro inson huquqlari hujjatlari, OSCE/ODIHR tavsiyalari, raqamli texnologiyalar va inson huquqlariga oid zamonaviy hisobotlar, internet va ijtimoiy tarmoqlarda diniy axborot tarqalishiga oid ochiq ma'lumotlar o'rganildi. OSCE/ODIHR diniy erkinlik va xavfsizlik bir-biriga zid tushunchalar emas, aksincha to'g'ri siyosat yuritilganda bir-birini mustahkamlashini ta'kidlaydi.

Tadqiqotda kontent-tahlil metodi orqali kibermakonda uchraydigan diniy targ'ibot shakllari shartli ravishda guruhlandi: ochiq diniy da'vat, yashirin psixologik ta'sir, algoritmik tavsiya orqali kuchayadigan targ'ibot, anonim diniy maslahatlar, soxta diniy ekspertlik va siyosiy lashtirilgan diniy kontent. Qiyosiy-huquqiy tahlil orqali vijdon erkinligi, diniy axborot tarqatish huquqi va missionerlik-prozelitizmga qo'yilgan cheklovlar o'rtasidagi muvozanat o'rganildi. Ijtimoiy-siyosiy tahlil orqali esa bunday jarayonlarning yoshlar, oila, mahalla, ta'lim tizimi va davlat xavfsizligiga ehtimoliy ta'siri baholandi.

Natijalar.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, kibermakonda missionerlik va prozelitizm an'anaviy ko'rinishdan ancha murakkab shaklga o'tgan. Endi u faqat kitob tarqatish, suhbat o'tkazish yoki diniy yig'inlarga taklif qilish bilan cheklanmaydi. Raqamli muhitda bu faoliyat qisqa videolar, motivatsion postlar, anonim chatlar, yopiq guruhlar, botlar, onlayn kurslar, bepul vebinarlar, "hayotiy maslahat" kanallari va hatto sun'iy intellekt yordamida tayyorlangan diniy matnlar orqali olib borilishi mumkin.

Birinchi xavf — yoshlar ongiga nishonli ta'sir o'tkazish. Yoshlar internetda ko'p vaqt o'tkazadi, ular yangilikka ochiq, hissiy ta'sirga tez beriluvchan va ko'pincha diniy masalalarda mustaqil tekshiruv ko'nikmasiga ega emas. Missionerlik va prozelitizm kontentlari aynan shu zaiflikdan foydalanishi mumkin. Masalan, "hayotingizda muammo ko'pmi?", "haqiqiy najot yo'lini bilasizmi?", "sizga haqiqatni yashirishgan" kabi hissiy chaqiriqlar shaxsni avval ruhiy jihatdan jalb qiladi, keyin esa uni muayyan guruhga bog'laydi.

Ikkinchi xavf — algoritmik yopiq doira. Ijtimoiy tarmoqlar foydalanuvchiga o'zi ko'rgan, bosgan yoki qiziqqan mavzulariga o'xshash kontentlarni tavsiya qiladi. Natijada foydalanuvchi bir necha diniy videoni tomosha qilganidan keyin unga tobora keskinroq, biryoqlama yoki manipulyativ materiallar chiqishi mumkin. Bu holat "axborot pufagi"ni hosil qiladi: inson faqat bitta qarashni ko'radi, muqobil fikrlarni eshitmaydi, natijada tanqidiy fikrlash zaiflashadi.

Uchinchi xavf — diniy identitet orqali ijtimoiy bo'linish yaratish. Ayrinmanipulyativ kontentlarda boshqa din, konfessiya yoki dunyoqarash vakillari "adashgan", "dushman", "najotsiz" sifatida tasvirlanadi. Bu esa bag'rikenglikka putur yetkazadi. Diniy e'tiqod insonni ezgulikka, axloqqa va

mas'uliyatga chaqirishi kerak. Ammo u boshqa guruhlarni kamsitish yoki ularga nisbatan nafrat uyg'otish vositasiga aylansa, jamiyatda ziddiyat kuchayadi.

To'rtinchi xavf — siyosiy manipulyatsiya. Ba'zan diniy shiorlar siyosiy maqsadlarga xizmat qilishi mumkin: davlat institutlariga ishonchsizlik uyg'otish, qonuniy tartibni rad etish, jamiyatni "haqiqiy" va "adashganlar"ga ajratish, yoshlarni muayyan mafkuraviy guruhga sodiq qilish. Bu jarayon diniy erkinlik doirasidan chiqib, ijtimoiy-siyosiy xavfga aylanadi.

Beshinchi xavf — soxta diniy bilim va noto'g'ri fatvolar tarqalishi. Internetda diniy savollarga javob berayotgan har bir shaxs mutaxassis emas. Ba'zan chala bilimli blogerlar, tarjima xatolari, kontekstdan uzilgan oyat yoki hadislar, kesilgan videolar va hissiy montajlar orqali noto'g'ri diniy tasavvur shakllanadi. Bu esa yoshlarning diniy savodxonligini oshirish o'rniga ularni chalkashtiradi.

Muhokama.

Kibermakonda din bilan bog'liq xavflarni baholashda eng muhim masala — erkinlik va xavfsizlik o'rtasidagi muvozanatdir. Har qanday diniy fikr, savol yoki suhbatni xavf sifatida ko'rsatish noto'g'ri. Chunki insonning e'tiqod qilish, e'tiqod qilmaslik, savol berish, o'rganish va o'z qarashini tinch shaklda ifoda etish huquqi bor. OSCE 2024-yilda ham fikr, vijdon, din yoki e'tiqod erkinligi har bir shaxsning tinch yo'l bilan e'tiqod qilish, e'tiqodni o'zgartirish yoki undan voz kechish huquqini himoya qilishini ta'kidlagan. Demak, muammo diniy muloqotning o'zida emas, balki uning majburlovchi, aldovchi, yashirin yoki siyosiylashtirilgan shakllaridadir.

Zamonaviy yangiliklardan biri shuki, sun'iy intellekt va raqamli platformalar diniy axborot tarqalishiga yangi bosqich olib kirdi. Sun'iy intellekt yordamida diniy matnlar, savol-javoblar, tarjimalar, video ssenariylar va hatto "virtual maslahatchi"lar yaratish mumkin. Bu foydali bo'lishi ham mumkin, lekin nazorat bo'lmasa, noto'g'ri diniy maslahatlar, manipulyativ matnlar va sun'iy ravishda ko'paytirilgan targ'ibot kontenti tarqalishi mumkin. OHCHR 2024-yilda raqamli texnologiyalardan foydalanishda inson huquqlariga ta'sirni oldindan baholash va xavflarni kamaytirish zarurligiga e'tibor qaratgan. Bu yondashuv diniy kontent uchun ham dolzarb: texnologiya inson huquqlariga xizmat qilishi, inson ongini manipulyatsiya qilish vositasiga aylanmasligi kerak.

O'zbekiston sharoitida bu masala yanada sezgir. Mamlakatda ko'p millatli, ko'p konfessiyali muhit mavjud. Diniy bag'rikenglik, mahalla tizimi, oilaviy qadriyatlar, milliy urf-odatlar va dunyoviy davlat tamoyillari jamiyat barqarorligining asosiy tayanchlaridan hisoblanadi. Shu sababli kibermakondagi missionerlik va prozelitizm nafaqat diniy muammo, balki ma'naviy, huquqiy, axborot va siyosiy xavfsizlik masalasi sifatida o'rganilishi kerak.

Profilaktika choralari birinchi o'rinda diniy-ma'rifiy savodxonlik turadi. Yoshlar "internetda ko'rdim, demak to'g'ri" degan soddalashtirilgan qarashdan chiqishi kerak. Har qanday diniy ma'lumot manbasi, muallifi, ilmiy asosi, qonuniyligi va maqsadi bo'yicha tekshirilishi lozim. Ikkinchi muhim chora — raqamli savodxonlik. Foydalanuvchi algoritmlar qanday ishlashini, manipulyativ sarlavhalar, hissiy bosim, soxta ekspertlar va montaj qilingan videolarni farqlashni bilishi kerak. Uchinchi chora — ishonchli diniy-ma'rifiy platformalarni kuchaytirish. Rasmiy, ilmiy va mutaxassislar tomonidan tayyorlangan kontent yoshlar tili bilan, qisqa, tushunarli, vizual va zamonaviy shaklda berilmasa, bo'shliqni norasmiy va xavfli kontent egallaydi.

Xulosa.

Kibermakonda din masalasi zamonaviy jamiyat uchun murakkab va ko'p qirrali hodisadir. Internet diniy bilim, ma'naviy muloqot va e'tiqodiy savollarga javob topish imkoniyatini kengaytiradi. Biroq ayni muhit missionerlik va prozelitizmning yangi, yashirin va ta'sirchan shakllarini ham yuzaga keltirmoqda. Ularning ijtimoiy-siyosiy xavfi shundaki, ular shaxsning e'tiqod erkinligini emas, balki zaif psixologik holatidan foydalanish, diniy savodsizlikni suiiste'mol qilish, jamiyatda bo'linish hosil qilish va diniy mavzuni siyosiy manipulyatsiya vositasiga aylantirish orqali namoyon bo'ladi.

Eng maqbul yechim taqiq va nazoratning o'zi bilan cheklanmaydi. Kuchli profilaktika huquqiy tartib, diniy bag'rikenglik, raqamli savodxonlik, ishonchli diniy-ma'rifiy kontent, oila va ta'lim

muassasalaridagi ochiq muloqot, yoshlarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish orqali amalga oshiriladi. Diniy erkinlik va jamiyat xavfsizligi bir-biriga qarshi qo'yilmasligi kerak; aksincha, ular adolatli qonun, sog'lom ma'rifat va mas'uliyatli raqamli madaniyat orqali uyg'unlashtirilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi. "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi Qonun, O'RQ-699-son, 05.07.2021.
2. United Nations. Universal Declaration of Human Rights, Article 18.
3. OSCE/ODIHR. *Freedom of Religion or Belief and Security: Policy Guidance*, 2019.
4. OSCE/ODIHR. *Protecting freedom of religion or belief increases trust and security*, 2024.
5. OHCHR. *Human Rights Due Diligence for Digital Technology Use*, 2024.
6. DataReportal. *Digital 2025: Uzbekistan*, 2025.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. Internetdan foydalanish ko'rsatkichlari, 2025.